

SPANNING

ONGELIJKHEID KENT VELE VORMEN

ONGELIJKHEID KENT VELE VORMEN

De SP start een campagne om mensen bewuster te maken van de ongelijkheid in Nederland, voor de gevolgen daarvan en voor de oplossingen die de SP heeft. In de SP-publicatie *Er is genoeg voor iedereen; kiezen voor eerlijk delen* komen de feiten, argumenten en mythes over ongelijkheid aan bod. Diederik Olders vat het boekje samen in deze *Spanning*.

Bestuurskundige Mark Bovens stelt dat de politieke kloof tussen hoog- en laagopgeleiden groeit. De politieke elite, die grotendeels uit hoger opgeleiden bestaat, zet volgens hem vooral de zorgen van hoger opgeleiden op de politieke agenda, waardoor lager opgeleiden zich steeds minder vertegenwoordigd voelen in de politiek. Daardoor komt de democratie onder druk te staan.

Verskil in opleiding betekent ook verschil in gezondheid. Volgens hoogleraar sociale geneeskunde Karien Stronks bedraagt het verschil in levensverwachting tussen hoog- en laagopgeleid zes tot zeven jaar. Wil je daar iets aan doen, dan zul je als overheid de onderliggende oorzaken moeten aanpakken. Maar juist aan de politieke wil om in te grijpen ontbreekt het veelal, aldus Stronks.

Verskil in inkomen betekent helaas ook verschil in rechtstoegang. Door alle bezuinigingen wordt het steeds moeilijker voor mensen met een laag inkomen om hun recht te halen. SP-senator en letselschadeadvocaat Bob Ruers maakt zich grote zorgen over de staat van de rechtsstaat en de toegang tot recht.

Bezuinigingen hebben ook grote gevolgen voor de kunstsector. Film- en theaterproducent Marc van Warmerdam geeft aan hoe bezuinigingen de toegang tot kunst beperken, zowel voor makers als voor publiek.

Volgens oud-PvdA minister Willem Vermeend valt het allemaal wel mee met de ongelijkheid in Nederland. In

zijn boek *Arm en Rijk in Nederland* neemt hij het op voor de rijken en zet hij iedereen die met goede argumenten de ongelijkheid in Nederland aan de kaak stelt weg als studeerkamerleerde of vertegenwoordiger van een actiegroep. Hans van Heijningen dient hem van replek.

Verder betoogt Wiert Wiertsema, beleidsmedewerker van Both ENDS, in deze *Spanning* dat de schuldenproblematiek van ontwikkelingslanden nog steeds actueel is, ondanks de geringe belangstelling in Nederland voor dit probleem.

Aan de hand van nieuwe cijfers laat Ronald van Raak zien dat de Roemernorm voor de inhuur van dure externen door sommige overheden nog steeds wordt overschreden.

Honderd jaar na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog legt Max van den Berg, medeoprichter van het Verzetsmuseum in Amsterdam, uit dat Nederland in 1914-1918 weliswaar neutraal was, maar dat dit niet betekende dat deze oorlog onopgemerkt aan ons land voorbij ging. *In ons straatje* staat tot slot in het teken van *The Price of Inequality* van topeconoom Joseph Stiglitz. Stiglitz laat hierin zien wat de gevolgen voor de samenleving zijn als de ongelijkheid tussen arm en rijk zo groot is als in de VS.

INHOUD

- 3 **DE SP KIEST VOOR RECHTVAARDIGHEID**
- 6 **'KLOOF TUSSEN HOGER EN LAGER OPGELEIDEN ZET SAMENLEVING ONDER DRUK'**
- 10 **GROTE VERSCHILLEN IN GEZONDHEID TUSSEN LAAG- EN HOOGOPGELEIDEN**
- 12 **DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT STAAT ONDER DRUK**
- 14 **'IEDEREEN ZOU MET KUNST IN AANRAKING MOETEN KUNNEN KOMEN'**
- 15 **VERMEEND HOUDT DE RIJKEN UIT DE WIND**
- 16 **SCHULDEN ONTWIKKELINGSLANDEN**
- 17 **HOUD DE DURE EXTERNEN IN DE GATEN!**
- 18 **NEDERLAND NEUTRAAL, MAAR BETROKKEN TIJDENS EERSTE WERELDOORLOG**
- 20 **'IN ONS STRAATJE'**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Hans van Heijningen

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Femke Broekhuijsen

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

illustratie cover

Len Munnik CC

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

DE SP KIEST VOOR RECHTVAARDIGHEID (EN LEGT UIT WAAROM)

Tekst: Diederik Olders

‘Geld maakt niet gelukkig, dat heeft het met armoe gemeen’, wist Simon Carmiggelt. Hij raakte daarmee aan een bijzonder kenmerk van de verdeling van rijkdom: je moet het belang van geld niet overschatten, behalve als je tekortkomt. In de publicatie *Er is genoeg voor iedereen; kiezen voor rechtvaardigheid* laat de SP zien hoe het met de verdeling van rijkdom in Nederland zit, wat de gevolgen zijn en wat de SP ermee wil.

Om vast te stellen hoe ongelijk Nederland is, hoef je slechts de stroom van publicaties te lezen die de afgelopen tijd is verschenen. Natuurlijk het beroemde boek van Thomas Piketty *Kapitaal in de 21e eeuw*, waarin de econoom de feiten over ongelijkheid blootlegt op basis van een enorme hoeveelheid data waar tientallen economen al jaren aan werken. Conclusie: de ongelijkheid is enorm, en de aard van het 21e-eeuwse kapitalisme maakt dat zonder ingrijpen die ongelijkheid enorm zal toenemen. Het lijvige rapport *Hoe ongelijk is Nederland* van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid dat deze zomer verscheen, laat allerlei wetenschappers aan het woord over hun onderzoeksresultaten op het gebied van ongelijkheid in Nederland. En wat blijkt? De inkomensongelijkheid lijkt mee te vallen. De vermogensongelijkheid is enorm én groeiende en de grote verschillen hebben allerlei nadelige gevolgen voor iedereen in de samenleving. Boeken als *The price of inequality* (2012), van Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz, die laat zien dat de ongelijke verdeling van rijkdom een schadelijke en verlamdende ongelijkheid in macht oplevert. Wilkinson en Pickett's *The spirit level; Why greater equality makes societies stronger* (2011) toonde al aan hoe meer gelijkheid de samenleving versterkt en het welzijn van haar inwoners vergroot.

DE SITUATIE IN NEDERLAND

Toegepast op de situatie van Nederland liegen de resultaten van al dat onderzoek er niet om. De vermogensongelijkheid is in Nederland de op een na hoogste in Europa en de inkomensverschillen tussen de armste en rijkste Nederlanders zijn de laatste tientallen jaren fors toegenomen. Bovendien staat de onderste helft van de samenleving al ruim dertig jaar op de nullijn als het om koopkracht gaat. Om een beeld te krijgen van hoe het ervoor staat in Nederland, de volgende feiten.

- 1 De drie rijkste mensen in Nederland bezitten samen méér dan de helft van alle Nederlanders bij elkaar.
- 2 In 1990 verdiende een bestuurder uit de top 100 in iets minder dan twee weken evenveel als een minimumloner in een heel jaar. In 2011 had hij daar nog maar één week voor nodig.
- 3 De inkomens in Nederland zijn schever verdeeld dan de CBS-statistieken laten zien.
- 4 Nederlanders met een hoog inkomen betalen relatief evenveel belasting als mensen met een laag inkomen.
- 5 Als je kijkt naar het totaal aan zorg-, huur-, kinderopvangtoeslagen, kindgebonden budget en hypotheekrenteaftrek, dan subsidieert de overheid de 10 procent mensen met de hoogste inkomens bijna vier keer zoveel als de 10 procent mensen met de laagste inkomens.
- 6 Ongelijkheid leidt in Nederland tot lichamelijke klachten en is slecht voor de geestelijke gezondheid.

INKOMENS SCHEVER VERDEELD DAN UIT CIJFERS BLIJKT

Voor de ondersteuning van bovenstaande stellingen verwijst ik naar het boekje *Er is genoeg voor iedereen*, daar worden de cijfers en feiten erbij gegeven. Een voorbeeld is punt 3 uit

bovenstaande lijst: er wordt door voorstanders van de huidige verdeling in Nederland graag gewezen op het ‘feit’ dat de inkomens in Nederland relatief gelijk verdeeld zijn. Dat is echter niet zonder meer waar. In vergelijking met de VS lijkt de inkomensverdeling van Nederland heel egalitair. Maar dat komt in belangrijke mate door de definities van het CBS. Wist u dat als een bedrijfseigenaar zijn bedrijf naar de beurs brengt en zo miljoenen of miljarden opstrijkt (De Mol en Van den Enden), dit *niet* wordt meegenomen in de inkomensstatistieken? Volgens het CBS zijn dat incidentele baten. Winstuitkeringen en rentebetalingen worden wel meegerekend, maar winst uit verkoop van aandelen of obligaties niet. Ook loterijwinsten en erfenissen worden door het CBS niet meegerekend. In de VS worden die incidentele baten *wel* meegerekend in de inkomensstatistieken. En dat maakt nogal uit: eerder onderzoek van Piketty leerde dat de allerrijksten voor het grootste deel hun inkomen uit dit soort winsten halen. Kortom, de inkomens zijn veel schever verdeeld in Nederland dan de CBS-statistieken laten zien.

GELIJKHEIDSMYTHES

Het boekje gaat in op mythes die je in het debat over ongelijkheid veel hoort. Bijvoorbeeld de mythe *dat de hoogste inkomens bijna alle belasting zou betalen*. Meestal wordt hierbij echter alleen gekeken naar de inkomstenbelasting. Voor de totale belastingdruk moet je kijken naar alle belastingen en premies die mensen betalen. De rijken betalen alleen in absolute getallen het meest. Maar van het idee dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen, blijft in het woud van aftrekposten, toeslagen en premies maar weinig over. Wat blijkt als je de effectieve lastendruk per inkomensgroep bekijkt? Dan betalen mensen met een hoog inkomen relatief net zo veel belasting als mensen met een laag inkomen. Als je de twee uitersten neemt, dan betalen de hoogste

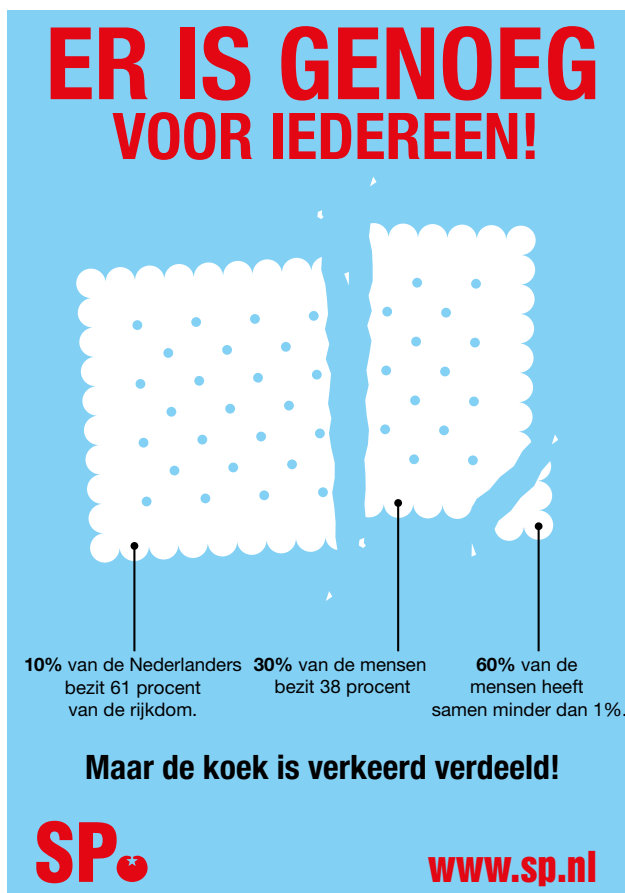
inkomens zelfs iets minder dan de laagste inkomens. De vlaktaks is er al – en mag wat de SP betreft op de schop omdat die de ongelijkheid bestendigt.

Een andere mythe is gemaakt om mensen af te schrikken van een eerlijker belastingstelsel. De mythe zegt: *het vermogen van de rijksten zit hem vooral in hun huizen; vermogens belasting betekent dus dat oude mensen die hun leven lang hard hebben gewerkt om hun huis af te betalen, meer belasting moeten gaan betalen. Als je het huizenbezit ervan afhaalt, is er bijna geen ongelijkheid meer.* Hoort u de zielige vioolmuziek al? Het is pertinent onwaar. Het vermogen bevat namelijk behalve huizenbezit ook financieel vermogen. En wat blijkt? De rijkste 10 procent van de huishoudens heeft bijna 70 procent van het financiële vermogen in handen. Terwijl dezelfde groep ‘slechts’ 61 procent van het totale vermogen inclusief huizenbezit in handen heeft. De vermogensverdeling is dus juist *nog* slechter als je huizenbezit niet meeneemt.

Nog eentje dan, over vermogensongelijkheid – omdat je hem zo veel hoort: *als je de gespaarde pensioenen meetelt dan is de vermogensverdeling een stuk eerlijker.* Pensioen is uitgesteld loon. Dat is iets heel anders dan vermogen. Voor pensioengeld geldt dat de rechten niet overerfbaar, overdraagbaar of verkoopbaar zijn en de eigenaren kunnen er niet vrij over beschikken, terwijl dat juist de kenmerken van vermogen zijn. Bovendien neemt de omvang van de pensioenuitkering ook substantieel toe met het inkomen. Het belang van pensioenuitkeringen neemt met andere woorden juist zeer sterk toe aan de top. En daar nog bovenop: arme mensen leven een stuk korter dan rijke mensen. Ze kunnen daardoor een stuk korter van hun pensioen genieten; rijken krijgen ook daardoor een grotere hap uit de pensioenpot. Dat maakt de verdeling weer schever.

DE GEVOLGEN VAN ONGELIJKHEID

Zoals gezegd is er ook onderzoek gedaan naar wat de gevolgen van de (groeïende) ongelijkheid in Nederland zijn. Kort samengevat is daar het volgende over te zeggen.

ONGELIJKHEID IN NEDERLAND

- is slecht voor de kwaliteit van huisvesting
- is slecht voor de sociale mobiliteit (de kans dat ‘een dubbeltje een kwartje wordt’)
- leidt tot lichamelijke klachten
- is slecht voor het persoonlijk subjectief welbevinden
- is slecht voor het sociale vertrouwen
- is slecht voor het vertrouwen in instituties
- is slecht voor de geestelijke gezondheid
- leidt tot statuszucht
- is slecht voor de politieke participatie en het vertrouwen in democratie
- leidt ertoe dat mensen zich minder ontplooiën
- maakt rijkdom (weer) erfelijk
- zorgt voor een onevenredige verdeling van politieke invloed
- staat stabiele en inclusieve economische groei in de weg

ZO KAN HET EERLIJKER

Een samenleving waarin sprake is van minder ongelijkheid, doet het beter wat betreft gezondheid en levensver-

wachting, toegang tot onderwijs en zorg, minder criminaliteit, meer onderling vertrouwen en vertrouwen in de democratie. Een grote meerderheid van de Nederlanders wil geen al te grote verschillen tussen arm en rijk en wil dat onze sociale voorzieningen behouden blijven. Deze regering maakt helaas andere keuzes en dus moeten we er zelf wat aan doen. In een rijk land als Nederland is er genoeg voor iedereen als we de lasten en de lusten een beetje eerlijker verdelen.

DE KIEST SP KIEST DAAROM VOOR

1. Eerlijker belastingen

- Hoogste inkomens gaan meer belasting betalen, midden- en lagere inkomens minder.
- Er wordt een miljonairsbelasting ingevoerd.

2. Eerlijker ondernemen

- Multinationals, topinkomens en vermogenden gaan eindelijk gewoon belasting betalen.
- Kleine bedrijven krijgen belastingverlaging.

3. Eerlijker inkomen

- Hogere lonen, minder belasting op arbeid.
- Verhogen wettelijk minimumloon en uitkeringen.

4. Eerlijker werk

- Topmanagers brengen we onder een cao, kleinere verschillen tussen de top en de werkvloer.
- We maken een eind aan de bonusscultuur; de Balkenendenorm voor grootverdieners in de semipublieke sector gaan we handhaven.
- Eerlijk werk voor een eerlijk loon; geen werkende armen in ons land.

5. Eerlijker zorg en onderwijs

- Geen privatisering en geen financiële barrières binnen de zorg en het onderwijs; zorg en onderwijs zijn van ons allemaal.

6. Een rechtvaardiger wereld

- Een belasting op kapitaaltransacties (zogenaamde Tobin-tax).
- Eerlijke handel in plaats van vrijhandel die de ongelijkheid vergroot (géén TTIP!).

DE EXTREMEN AANPAKKEN

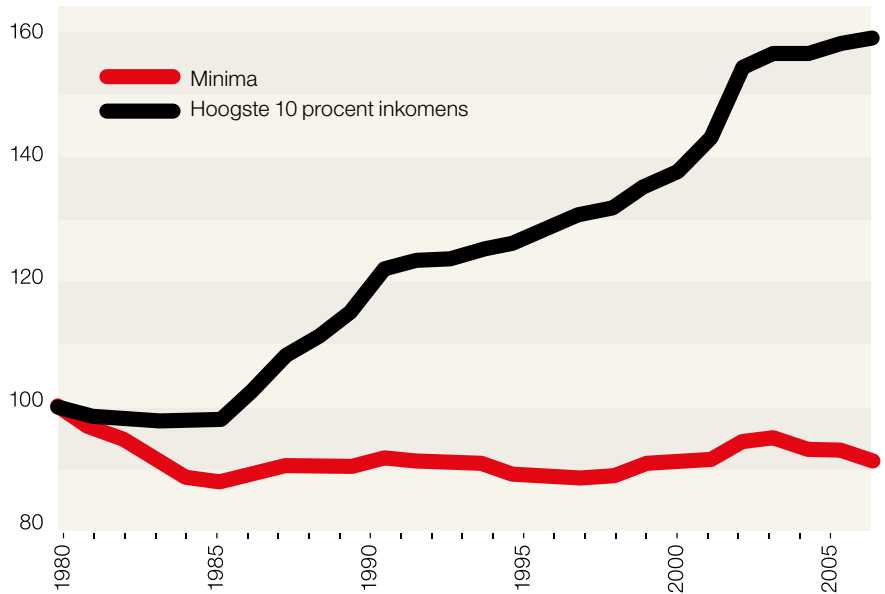
Eerlijker delen: het moet en het kan. In zijn voorwoord bij het boekje schrijft Emile Roemer het zo op: 'De discussie over ongelijkheid is niet zo ingewikkeld. Wij kunnen er samen voor zorgen dat de gescheiden werelden waarin we leven een stukje dichterbij elkaar komen. Dat kan door de lasten van lage en middeninkomens te verlagen en die van de allerrijksten iets te verhogen. Zo pakken we de extremen aan: dan hoeven 400.000 kinderen niet op te groeien in armoede en krijgen middeninkomens meer te besteden.'

Er is genoeg voor iedereen; kiezen voor rechtvaardigheid is te bestellen op shop.sp.nl

KOOPKRACHTONTWIKKELING

Vershil tussen minima en hoogste 10 procent neemt toe. Gestandaardiseerd (1980 = 100)

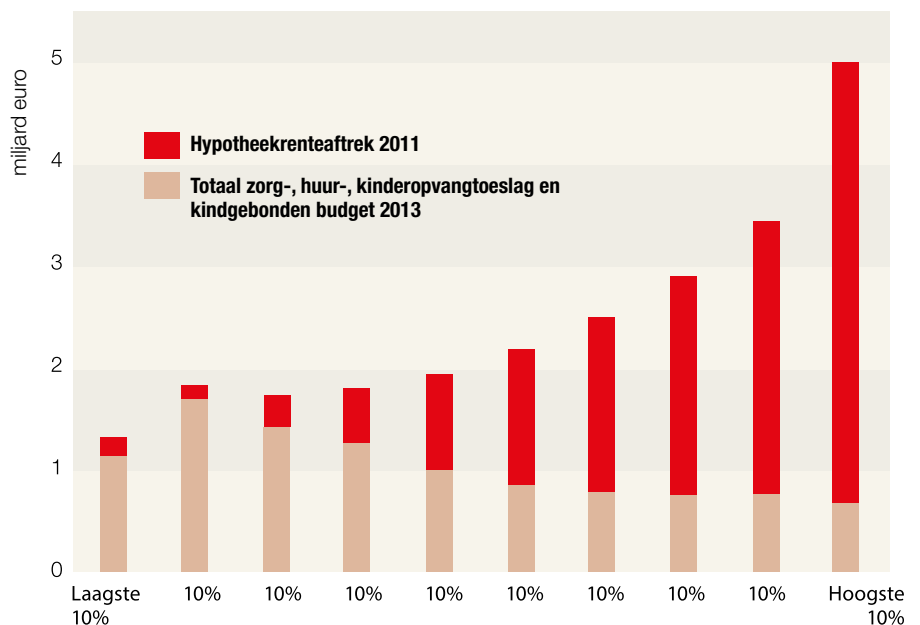

Bron grafiek Niemandsland, Marcel van Dam (2009)

Hier te zien: http://www.joop.nl/opinies/detail/artikel/664_de_onrendabelen/

MEER HULP VOOR HOOGSTE INKOMENS

Voor het totaal aan inkomenssubsidie (dus toeslagen, budget en aftrek) geldt: hogere inkomens krijgen veel meer steun dan lagere inkomens.

Bron: Tweet Aldert Boonen 3 oktober 2014. <https://twitter.com/AldertBoonen>

In *Er is genoeg voor iedereen* staan grafieken over ongelijkheid waaronder de twee hierboven.

MARK BOVENS

‘KLOOF TUSSEN HOGER EN LAGER OPGELEIDEN ZET SAMENLEVING ONDER DRUK’

Tekst: Peter Sas en Hans van Heijningen

Sinds de jaren zestig kunnen ook kinderen uit armere gezinnen doorleren en opklimmen tot topposities in het bedrijfsleven en de politiek. Blijft dat zo? En heeft spreiding van kennis ook geleid tot spreiding van macht en inkomen? Volgens bestuurskundige Mark Bovens leven hoger en lager opgeleiden meer dan ooit in gescheiden werelden: ‘Bibelebontse ouders krijgen Bibelebontse kinderen.’

Vroeger gold: wie voor een dubbeltje geboren is, wordt nooit een kwartje. Maar in de jaren zestig van de vorige eeuw werd een verandering in gang gezet. Onderwijs werd ook voor kinderen uit armere gezinnen toegankelijk. Nederland werd een meritocratie (letterlijk: bestuur door de meest getalenteerde mensen). De beste *brains* op de belangrijkste banen,

vanzelfsprekend toch? Bestuurskundige Mark Bovens van de Universiteit van Utrecht zet daar vraagtekens bij. In het samen met Anchrit Wille geschreven boek *Diplomademocratie* uit 2010 wees hij als een van de eersten in Nederland op de groeiende politieke kloof tussen hoger en lager opgeleiden. Wat betekent dit voor onze samenleving en onze democratie?

› **Is Nederland wel zo meritocratisch?**

‘Laat ik vooropstellen dat er nog een hoop te verbeteren valt. Er zijn nog steeds groepen in de samenleving die qua opleidingsniveau achterblijven. Met name onder migranten, maar ook onder de bevolking van Noord-Nederland, waar relatief veel zwakke scholen zijn. Er wordt nog lang niet altijd gehaald uit kinderen wat erin zit. Dat gezegd hebbende, moeten we echter erkennen dat Nederland – zeker vergeleken met landen als Amerika en Engeland – vrij meritocratisch is. De meritocratie heeft er de afgelopen decennia voor gezorgd dat de beschikbare talenten in Nederland over het algemeen goed benut

Foto: Amaury Miller / Hollandse Hoogte ©

‘Die bakfiets-mensen hebben makkelijk praten’

worden. Kinderen uit armere gezinnen kregen steeds meer de kans om door te leren en zich omhoog te werken.’

› Staat de meritocratie in Nederland onder druk door de bezuinigingen op het onderwijs?

‘Dat denk ik wel. De overheid draagt steeds minder bij aan het wetenschappelijk onderwijs. De bekostiging per student is enorm omlaag gegaan de laatste twintig jaar. Met het geld dat de universiteiten van de overheid krijgen, kunnen ze eigenlijk alleen maar grootschalig onderwijs geven. Als je kleinschalig en kwalitatief hoogstaand onderwijs wil aanbieden, dan heb je als universiteit meer fondsen nodig en dan kom je al snel op hogere collegegelden uit. Ik zou het een slechte zaak vinden als die ontwikkeling zich door zou zetten. In landen als Engeland en Amerika zijn de collegegelden nu al zeer hoog. In de VS gaat het om twintig- tot dertigduizend euro per jaar voor een gewone bacheloropleiding! Dat maakt dat steeds meer mensen uit de middenklasse hun

kinderen geen toegang tot fatsoenlijk onderwijs kunnen bieden. Kinderen met rijke ouders krijgen dan via hun studie automatisch een voorsprong op de arbeidsmarkt. Maatschappelijk gezien lijkt me dat heel ongewenst.’

› Is de meritocratie überhaupt wel zo’n fraai ideaal?

‘Meritocratie is goed als het erom gaat de juiste mensen op de juiste plek te krijgen. De beste brains moeten op de meest verantwoordelijke posities komen. Voor de kwaliteit van de samenleving is dat heel belangrijk. De vraag is alleen of je daar de hele inkomensverdeling aan moet ophangen. Je kunt je afvragen hoe de meritocratie zich verhoudt tot sociale rechtvaardigheid. De meritocratie is uiteindelijk een liberaal project: er zijn gelijke opleidingskansen voor iedereen, maar daarna is het ieder voor zich. Dat levert uiteindelijk winnaars en verliezers op. Wat gebeurt er met de mensen die wat minder goede brains hebben? Die niet geboren zijn met talenten die op de arbeidsmarkt veel waard zijn? Stel dat je met veel pijn en

moeite het vmbo kunt afronden. Is het dan rechtvaardig dat je je hele leven lang in een lage inkomenspositie blijft? Natuurlijk moeten mensen geprikkeld worden om het beste uit zichzelf te halen. Maar om dan maar de hele inkomensverdeling op te hangen aan schoolprestaties, dat is eigenlijk heel gek. Als sociaal rechtvaardigheidsideaal is de meritocratie eigenlijk heel armzalig.’

› Jullie boek *Diplomademocratie* heeft als ondertitel: *Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Kun je uitleggen wat die spanning inhoudt?

‘Door de meritocratie zijn hoger opgeleiden de boventoon gaan voeren in de politiek. De politieke agenda is daardoor scheefgegroeid. Hoger opgeleiden zetten vooral de zorgen van hoger opgeleiden op de politieke agenda. Lager opgeleiden voelen zich daardoor steeds minder vertegenwoordigd door de politiek. Hun zorgen, bijvoorbeeld over de gevolgen van massa-immigratie of de aantasting van de verzorgingsstaat, vinden weinig

gehoor bij de hoger opgeleide elite. Het gevolg is dat het wantrouwen in de politiek toeneemt. Dat probleem wordt nog versterkt door de verschillen in stijl en taalgebruik tussen hoger en lager opgeleiden. Hoger opgeleiden spreken en presenteren zich anders dan lager opgeleiden. Een deel van het electoraat herkent zich daarom steeds minder in de politieke elite. In die zin kun je zeggen dat onze democratie onder druk staat.'

› **Hoger opgeleiden hebben toch altijd gedomineerd in de politiek? Waarom is dat nu een probleem?**

'Dat probleem is groter geworden door de ontzuiling in Nederland. Ten tijde van de verzuiling was het ook zo dat de politieke elite hoger opgeleid was dan de kiezers. Maar toen zat men tenminste nog in dezelfde zuil. Men ging naar dezelfde kerk, naar dezelfde scholen, dezelfde sportverenigingen, luisterde naar dezelfde radiozenders, las dezelfde kranten. Hoger en lager opgeleiden ontmoetten elkaar nog, ze kenden én erkenden elkaar nog. Daardoor had de elite meer oog voor de belangen van de gewone mensen. Een voorbeeld: mijn eigen middelbare school was een katholieke school in de omgeving van Den Haag. Daarop zaten alle katholieke kinderen uit de buurt, zoals het zoontje van minister Veringa, die ook in het schoolbestuur zat, maar ook het zoontje van de taxichauffeur. Door de ontzuiling is dat vanzelfsprekende contact tussen hoger en lager opgeleiden weggevalen. Hoger opgeleiden sturen hun kinderen naar andere scholen dan lager opgeleide ouders. Hetzelfde geldt voor sportverenigingen. Het meest voor de hand liggende voorbeeld is misschien de hockeyclub, waar vooral kinderen van hoger opgeleiden naartoe gaan. Maar hetzelfde zie je gebeuren bij voetbalclubs. Naast de ontzuiling moeten we echter ook de meritocratie als oorzaak noemen. De kloof tussen hoger en lager opgeleiden is ook gegroeid omdat er steeds meer hoger opgeleiden zijn gekomen – van 1 procent van de Nederlandse bevolking in 1960 tot 30 procent tegenwoordig.'

› **Ook in de Tweede Kamer is het opleidingsniveau omhoog gegaan?**

'Het huidige parlement is het hoogst opgeleide parlement tot nu toe! En dat geldt, interessant genoeg, ook voor de

SP-fractie. Ik heb dat voor de gelegenheid even uitgezocht. De huidige SP-fractie kent drie hbo'ers, één persoon met alleen propedeuse en maar liefst elf mensen die een universitaire studie hebben afgerond, waarvan één hoogleraar en twee doctoren. De SP-fractie is op dit moment dus een van de hoogst opgeleide fracties in de Tweede Kamer! Overigens wil ik niet zeggen dat de SP-fractie de voeling met lager opgeleiden heeft verloren. Vergeleken met de andere fracties zijn de Kamerleden van de SP vaker eerstegeneratie-academici, dat wil zeggen academici met ouders die zelf niet gestudeerd hebben.'

› **De politieke spanning tussen hoger en lager opgeleiden, hoe uit zich die?**

'Die spanning kwam voor het eerst duidelijk naar boven met de Fortuyn-revolte. Door de opkomst van Leefbaar Nederland werd de politiek voor het eerst geconfronteerd met de grote onvrede die onder veel kiezers leeft over thema's als immigratie en Europa. De PVV verwoordt die onvrede, maar ook de groei van de SP in de periode daarvoor past in die ontwikkeling. Kijk, hoger en lager opgeleiden lopen zeer uiteen in hun politieke opvattingen. Hoger opgeleiden zijn over het algemeen kosmopolitisch, ze staan positiever tegenover migratie, tegenover de multiculturele samenleving en tegenover de EU. Laag opgeleide kiezers hechten meestal meer aan nationale identiteit, aan monocultuur, staan sceptisch tegenover de EU en voelen zich bedreigd door het verdwijnen van Nederlandse traditie. In ons boek *Diplomademocratie* zeggen we dan ook dat het politieke conflict tussen hoger en lager opgeleiden vooral een conflict is tussen kosmopolitisme en nationalisme.'

› **De SP staat inderdaad kritisch tegenover Europa en neoliberale globalisering. Maar dat maakt ons toch niet meteen tot nationalist?**

'Je hebt gelijk. De tegenstelling kosmopolitisch-nationalistisch dekt niet helemaal de kloof tussen hoger en lager opgeleiden. Het is helaas heel moeilijk om daarvoor de juiste termen te vinden. Ik heb op mijn kantoor zelfs een fles wijn klaar staan voor degene die de juiste woorden weet te vinden! Inmiddels hebben de wetenschappers

al een hele rits aan begrippenparen voorgesteld om deze kloof te beschrijven, maar geen daarvan is echt gelukkig gebleken. Universalisten tegenover particularisten, globalisten tegenover lokalisten, regenten tegenover populistten, de winnaars van de globalisering tegenover de verliezers... Het probleem met zulke termen is dat ze nogal eenzijdig en vaak negatief gekleurd zijn. Maar ja, ik heb toch begrippen nodig om de politieke kloof tussen hoger en lager opgeleiden te benoemen, en dan lijken kosmopolitisch en nationalistisch mij het minst bezwaarlijk. Ik wil dan ook benadrukken dat ik deze termen gebruik zonder al die negatieve associaties erbij.'

› **Wat bedoel je dan precies met de tegenstelling tussen nationalist en kosmopolieten?**

'Het gaat om een heel legitieme vraag, namelijk: in wat voor land willen we wonen in de toekomst? Daarover kun je van mening verschillen. Het gelijk ligt niet vanzelfsprekend bij de ene of de andere kant. De kosmopolieten zeggen bijvoorbeeld: onze verzorgingsstaat moet voor iedereen openstaan, want alle burgers in de wereld zijn gelijk. De nationalistten zeggen: nee, mensen moeten eerst bijdragen aan de verzorgingsstaat voordat ze daar een beroep op mogen doen. Dat is niet hetzelfde als roepen: eigen volk eerst. Het gaat dus om twee valide standpunten, voor beide valt wat te zeggen. Zeker als je bedenkt dat de kosmopolieten in een bevoorrechte positie zitten. De lusten en de lasten van de multiculturele samenleving zijn niet gelijk verdeeld: de hoger opgeleiden krijgen over het algemeen de lusten, de lager opgeleiden de lasten. De kosmopolieten brengen 's ochtends hun kind in de bakfiets naar een witte school, terwijl de mensen in de achterstandswijken hun kinderen naar gemengde scholen brengen. Zij moeten in hun wijken al die migranten opvangen. De hoger opgeleiden hebben misschien een schoonmaakster van buitenlandse komaf en verder kennen ze een paar expats die goed Engels spreken en gestudeerd hebben. Maar daar houdt hun ervaring met het fenomeen immigratie wel mee op. Die bakfietsmensen hebben makkelijk praten. Het dedain waarmee zij anderen van racisme beschuldigen is dan ook onterecht.'

› **Je zegt: de politieke kloof tussen hoger en lager opgeleiden groeit. Moeten we ons zorgen maken over de toekomst van onze democratie?**

‘Het politieke probleem zal zeker nijpender worden als de kloof tussen hoger en lager opgeleiden ook een sociaal-culturele en een sociaal-economische kloof wordt. Dan leven lager en hoger opgeleiden helemaal in gescheiden werelden. Wat dat betreft is er zeker reden tot zorg. Onlangs heeft de WRR samen met het SCP een verkenning uitgebracht over de sociaal-culturele tegenstelling tussen hoger en lager opgeleiden.¹ We hebben daarbij gekeken naar de sociale netwerken van hoger en lager opgeleiden en in hoeverre deze netwerken elkaar nog overlappen. Daarbij zie je dat de overlapping minimaal is geworden. Hoger en lager opgeleiden delen steeds minder, als het erom gaat naar welke evenementen ze gaan, naar welke scholen ze hun kinderen sturen, naar welke tv-programma’s ze kijken, enzovoort. In plaats van de verzuiling hebben we nu scheidslijnen tussen opleidingsniveaus. Beide blokken worden steeds homogener. Hoger opgeleiden trouwen vrijwel uitsluitend met elkaar. Zij komen elkaar tegen op het hbo of de universiteit, terwijl lager opgeleiden elkaar vaker ontmoeten op het werk of bij het uitgaan. En tja, Biblebontse ouders krijgen Biblebontse kinderen. Door een combinatie van aanleg en opvoeding worden opleidingsverschillen steeds meer doorgegeven aan de volgende generatie. Dat is een punt van zorg. Het is de vraag of hoger en lager opgeleiden in de toekomst nog wel genoeg contact met elkaar zullen hebben.’

› **De tegenstelling tussen rijk en arm, valt die ook steeds meer samen met de kloof tussen hoger en lager opgeleiden?**

‘Dat valt gelukkig mee. Natuurlijk zijn er economische verschillen in Nederland, met name de vermogensongelijkheid is hier vrij hoog – daar heeft de WRR vrij recent nog uitgebreid onderzoek naar gedaan.² Maar vooralsnog valt deze ongelijkheid niet geheel samen met opleidingsongelijkheid. Er zijn nogal wat hoger opgeleiden die lage inkomens hebben, denk aan kunstenaars en acteurs. Door de

Foto: WRR ©

Prof. dr. mr. Mark Bovens is als hoogleeraar Bestuurskunde verbonden aan de Universiteit Utrecht. Daarnaast is hij lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in Den Haag.

enorme toename van hoger opgeleiden is er bovendien diploma-inflatie ontstaan, waardoor veel hoger opgeleiden onder hun niveau moeten werken en een relatief laag salaris krijgen. Nederland valt dus zeker nog niet helemaal in tweeën uiteen. Naast de kosmopolieten en nationalisten, die samen ongeveer veertig procent van de bevolking vormen, heb je een zwevende meerderheid van zo’n zestig procent. De interessante vraag is wat er met die meerderheid gaat gebeuren. Gaan we naar een situatie toe zoals in Amerika, waar politiek en media opgeknipt zijn in twee kampen, democraten versus republikeinen, waar bijna niets meer tussen zit? Of blijft de middengroep bestaan en vormt zij de lijm tussen beide extremen? De vraag hoe die tegenstelling zich gaat ontwikkelen, heeft veel te maken met hoe de arbeidsmarkt er uit gaat zien. Flexibilisering, robotisering, het groeiende belang van internet, de opkomst van economieën als China, India, Brazilië – dat alles zal z’n weerslag hebben op onze economie en samenleving. Wanneer mensen met een middelbare opleiding het steeds moeilijker krijgen, zou die verbindende middengroep weleens weg kunnen vallen, zodat Nederland echt in tweeën breekt. Maar het is nu nog te vroeg om daar voorspellingen over te doen. Juist omdat het zo’n

belangrijk onderwerp is, gaat de WRR daar meer onderzoek naar doen.’

› **In *Diplomademocratie* noem je de SP samen met de PVV de ‘veiligheidsventielen in een democratie gedomineerd door intellectuelen’. Daar doe je een partij als de SP, die qua actief kader en kiezers een redelijke afspiegeling van de Nederlandse bevolking is, toch geen recht mee?**

‘Ik geef toe dat dat een beetje pesterig was. Ik heb dan ook heel wat boze emailtjes van SP’ers gehad nadat ons boek was verschenen. Kijk, wat we eigenlijk bedoelen te zeggen is dat onze democratie – ondanks de groeiende kloof tussen hoger en lager opgeleiden – nog steeds heel veerkrachtig is. Immers, dankzij PVV en SP hebben nu ook lager opgeleiden een stem gekregen in de politiek. Dat is heel goed. De SP heeft het wat dat betreft veel beter gedaan dan de PvdA. Want laten we wel wezen, het probleem van de diplomademocratie gaat eigenlijk over de PvdA. Dat was traditioneel de partij van de arbeidersklasse. Maar ook binnen de PvdA is er een grote kloof ontstaan tussen het hoger opgeleide kader en de lager opgeleide achterban. Bijvoorbeeld de zorgen van de lager opgeleiden over massa-immigratie, die werden door de PvdA-top als racistisch afgewimpeld. Zo heeft de PvdA zich van haar eigen achterban vervreemd. Dat heeft de SP nooit gedaan en daar plukken jullie nu de vruchten van.’

¹ Mark Bovens, Paul Dekker en Will Tiemeyer (red.), *Gescheiden werelden: Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*, WRR & SCP, 30 oktober 2014. Het rapport is te vinden op: www.wrr.nl/actueel/pers/persbericht/article/scp-en-wrr-ongemakkelijke-tegenstelling-tussen-lager-en-hogeropgeleiden/

² Monique Kremer, Mark Bovens, Erik Schrijvers en Robert Went (red.), *Hoe ongelijk is Nederland: Een vergelijking van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid*, WRR, 4 juni 2014.

GROTE VERSCHILLEN IN GEZONDHEID TUSSEN LAAG- EN HOOGOPGELEIDEN

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Kees van de Veen / Hollandse Hoogte ©

Wil je de sociaaleconomische gezondheidsverschillen in Nederland verkleinen, dan moet je de onderliggende oorzaken aanpakken. We roepen in Nederland wel om het hardst dat deze verschillen ongewenst zijn, maar ondertussen ontbreekt veelal de politieke wil om hier iets aan te doen, stelt Karien Stronks, hoogleraar Sociale Geneeskunde in Amsterdam.

› **Wat zijn de belangrijkste sociaaleconomische gezondheidsverschillen in Nederland als je kijkt naar opleiding?**

‘Het belangrijkste verschil is dat laagopgeleiden gemiddeld zes tot zeven jaar korter leven dan hoogopgeleiden. Ieder stapje hoger op de maatschappelijke ladder betekent meer jaren leven. Als je kijkt naar de ongezonde levensverwachting dan is het verschil nog veel groter. Dit kan wel oplopen tot twintig jaar. Om een voorbeeld te geven: waar een laagopgeleide man gemiddeld op zeventigjarige leeftijd overlijdt, begint een hoogopgeleide man dan pas te kwakkelan met zijn gezondheid.’

› **Zijn er ook gezondheidsverschillen tussen etnische groepen?**

‘Ja, die zijn er zeker. Maar de factoren die eraan ten grondslag liggen zijn niet zo consistent als bij de verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden. Zo komen hart- en vaatziekten veel bij Surinamers voor, maar bij Marokkanen juist minder. Maar depressies komen weer vaker voor bij Marokkanen en Turken, terwijl Ghanezen daar weinig last van hebben. De variatie is dus groot en heel veel factoren bepalen deze verschillen.’

› **Welke oorzaken liggen ten grondslag aan de gezondheidsverschillen tussen hoog- en laagopgeleiden?**

‘De meest directe verklaring ligt in

ongezond gedrag. Bij laagopgeleiden komt roken veel voor, is de voeding ongezonder en vormt overgewicht een groot probleem. Maar ongezond gedrag is niet de enige verklaring, want gedrag hangt nauw samen met omgeving. Als de mogelijkheden om je te bewegen in de wijk beperkt zijn, dan is de kans op overgewicht ook groter. Gedrag bepaalt omstreeks 50 procent van de verschillen, maar om een compleet beeld te krijgen van de oorzaken moet je naast gedrag ook de materiële omgeving en de psychosociale omstandigheden bestuderen, zoals stress of omgang met problemen. Omgekeerd bestaat er overigens ook een verband tussen ziekte en opleiding, want wie vaak ziek is heeft een minder grote kans om een opleiding af te maken. En kun je niet werken door ziekte, dan daalt je inkomen.’

› **Zijn de gezondheidsverschillen in de loop der tijd groter geworden?**

‘Dat weten we niet goed, want we hebben daar te weinig informatie over. De verschillen in levensverwachting lijken groter te worden, maar er zijn te weinig vergelijkende studies voorhanden om daar harde uitspraken over te doen. Wat we wel zeker weten is dat de verschillen in elk geval niet kleiner worden.’

BEWONERS IN ‘KRACHTWIJKEN’ GEZONDER

In ‘krachtwijken’ nam tussen 2008 en 2011 het percentage inwoners met een goede geestelijke gezondheid toe van 73 naar 79 procent, terwijl het in Nederland als geheel juist afnam (van 85 naar 82 procent). En in buurten die meededen aan het ‘experiment gezonde wijk’ steeg het aantal mensen dat in de vrije tijd wandelt (van 55 procent in 2008 naar 71 procent in 2011), zo luiden enige bevindingen uit het onderzoek van Karien Stronks.

› **Hoe doen wij het internationaal op het gebied van gezondheidsverschillen?**

‘Internationaal bevinden we ons in de middenmoot. Als je ons vergelijkt met een stad als Glasgow dan scoren we relatief goed, want daar ligt de levensverwachting van een laagopgeleide twaalf jaar lager. De Zuid-Europese landen doen het daarentegen op een aantal aspecten weer beter dan wij. Maar roken komt daar bijvoorbeeld nog vaker voor bij hoogopgeleiden, zoals in Nederland in de jaren vijftig ook het geval was. Hier hebben hoogopgeleiden na verloop van tijd gezondere leefgewoonten aangenomen, terwijl lager opgeleiden juist meer zijn gaan roken, waardoor de verschillen zijn toegenomen. In Zuid-Europese landen heeft deze ontwikkeling nog niet plaatsgevonden. Overigens zijn er wel aanwijzingen dat de economische crisis de verschillen in Zuid-Europa heeft vergroot.’

› **U heeft de afgelopen jaren onderzoek gedaan naar de gezondheidseffecten van de wijkaanpak in veertig achterstandswijken van Nederland, de zogenaamde ‘krachtwijken’. Wat zijn uw belangrijkste conclusies?**

‘We hebben de krachtwijken gebruikt om te onderzoeken of de gezondheid van mensen met een lage sociaaleconomische positie vooruit gaat als je de omstandigheden waarin zij leven verbetert. Ter vergelijking hebben we een aantal controlewijken geselecteerd die qua leefbaarheid hetzelfde waren. Uit ons onderzoek kwam naar voren dat op een aantal aspecten de gezondheid in de krachtwijken is verbeterd, vooral op het gebied van wandelen en bewegen en qua mentale gezondheid. Ook hebben we minder verslechtering geconstateerd in de Vogelaarwijken op het vlak van ervaren gezondheid, dus hoe gezond

‘Roken draagt voor twintig tot vijftwintig procent bij aan de gezondheidsverschillen tussen hoog- en laagopgeleid’

mensen zich voelen. Terwijl door de economische crisis de gezondheidssituatie in alle achterstandswijken in Nederland is verslechterd, verslechterde de gezondheid in de onderzochte krachtwijken minder snel. Op andere aspecten, zoals fietsen en sporten, zijn geen positieve effecten door de wijkaanpak waargenomen. De belangrijkste conclusie uit ons onderzoek is dus dat er voorzichtige aanwijzingen zijn dat je de gezondheid van mensen met een lage sociaaleconomische positie kunt verbeteren, als je de omstandigheden op het niveau van een wijk verbetert.’

› Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft de wijkaanpak gefaald. Hoe verklaart u het verschil tussen uw onderzoek en dat van het SCP?

‘Wij hebben naar andere zaken gekeken dan het SCP. Het SCP heeft onderzocht of er bij de primaire doelen van de wijkenaanpak – werk, leven, veiligheid, wonen en integratie – verbeteringen hebben plaatsgevonden dankzij de wijkaanpak. Daar kwam uit dat in een aantal wijken op deze gebieden niet een grotere vooruitgang is geboekt dan in de controlewijken. Gezondheid was geen

primair doel van de wijkaanpak. De conclusie van het SCP dat de wijkaanpak geen effect heeft gehad vind ik te streng. Dat je geen bewijs hebt kunnen vinden, betekent niet automatisch dat de wijkaanpak geen effect heeft gehad. Ook al meet je bijvoorbeeld geen positieve effecten op het terrein van veiligheid, dan kunnen mensen zich dankzij de wijkaanpak toch beter voelen, omdat de overheid meer aandacht voor ze heeft.’

› U stelde in uw bijdrage aan de WRR-lecture van vorig jaar dat de morele verontwaardiging over de gezondheidsverschillen in Nederland groot is, maar over de oorzaken van die verschillen niet. Hoe komt dat?

‘Het gevoel leeft sterk dat we in zo’n ontwikkeld land als Nederland niet mogen accepteren dat het verschil in levensverwachting tussen een laag- en een hoogopgeleide zes tot zeven jaar bedraagt. Maar wil je de oorzaken van de sociaaleconomische gezondheidsverschillen bestrijden dan stuit je op politieke ideologieën die bijvoorbeeld voorschrijven dat je als overheid mensen vrij moet laten in de keuzes die ze maken, dat je ze niet kunt dwingen te stoppen met roken, dat je inkomensverschillen accepteert,

vanwege economische redenen en dat je verschillen in opleiding accepteert, vanwege verschil in intelligentie. Zolang een serieuze politieke discussie over de onderliggende oorzaken van sociaaleconomische gezondheidsverschillen uitblijft, zal er niets veranderen. Tot die tijd is de morele verontwaardiging niet meer dan schijn.’

› Wat zou u als minister van Volksgezondheid doen om de gezondheidsverschillen te verkleinen?

‘Als ik in die positie zou zitten, dan zou ik prioriteit geven aan de bestrijding van tabaksgebruik. Nederland is minder strikt in het naleven van internationale verdragen die voor tabaksgebruik gelden dan een aantal landen om ons heen. Als we strikter zouden zijn, dan kan dat veel effect hebben op de gezondheid van de lagere klassen, want roken draagt voor twintig tot vijftwintig procent bij aan de gezondheidsverschillen tussen hoog- en laagopgeleid.

Als ik daartoe de mogelijkheden heb, zou ik ook een andere verdeling van de effecten van de crisis willen. Uit de onlangs verschenen Armoedemonitor van de gemeente Amsterdam blijkt dat een op de vijf Amsterdammers in armoede leeft. Als gevolg daarvan kunnen ook de gezondheidsverschillen toenemen. Grote vraag is of we bereid zijn om een economisch belang als economische groei opzij te zetten om de gezondheidsverschillen te verkleinen. Het is belangrijk dat je dit soort afwegingen maakt, als je sociaaleconomische gezondheidsverschillen daadwerkelijk wilt aanpakken.’

Foto: HansvandenBoogaard ©

Karien Stronks is hoogleraar Sociale Geneeskunde aan het Academisch Medisch Centrum (AMC) in Amsterdam.

DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT STAAT ONDER DRUK

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Emmanuel Huybrechts / flickr.com CC

Letselschadeadvocaat en SP-senator Bob Ruers maakt zich grote zorgen over de staat van de rechtsstaat. Door alle bezuinigingen wordt het steeds moeilijker voor mensen met een laag inkomen om hun recht te halen. 'Als we niet oppassen, dan is recht weer alleen voorbehouden aan mensen met een dikke portemonnee.'

Zodra ik hem een vraag stel over rechtshulp en bezuinigingen, barst Bob Ruers los: 'Voor 1970 hadden de lagere sociaaleconomische klassen geen toegang tot recht. Dat had deels met culturele factoren te maken, zoals onbekendheid met het juridisch systeem. Vanaf de jaren zeventig werden mensen zich er steeds meer van bewust dat je voor je rechten op moet komen. Dit was ook de tijd dat er allerlei consumenten- en huurdersorganisaties ontstonden, die opkwamen voor de rechten van consumenten en huurders. Tegelijkertijd werd de gefinancierde rechtshulp door de overheid ingevoerd en ontstond de sociale advocatuur voor de lagere sociaaleconomische klassen. Al deze ontwikkelingen zorgden voor een enorme stimulans voor mensen met een laag inkomen om hun recht te halen.'

› Wanneer kwam daar verandering in?

'De laatste twintig jaar zie je dat de toegang tot de rechter beperkt wordt. De financiële barrières die worden opgeworpen om je recht te halen en te krijgen worden steeds hoger. Op de gefinancierde rechtshulp wordt bezuinigd, de eigen bijdragen voor rechtzoekenden zijn verhoogd en de griffierechten die betaald moeten worden om een zaak voor de rechter te laten komen, zijn enorm gestegen. Daarbij komt nog het risico dat je bij verlies van een procedure veroordeeld wordt voor de proceskosten, die kosten kunnen al gauw enkele

'De toegang tot de rechter is geen keuze maar een essentieel onderdeel van onze rechtsstaat'.

duizenden euro's bedragen. Je begrijpt dat de gang naar de rechter voor mensen met een laag inkomen praktisch onmogelijk wordt. Ook wordt er steeds meer beknipt op het Juridisch Loket – waar iedereen gratis juridisch advies kan krijgen – nemen de wachttijden bij de rechterlijke macht toe en neemt het aantal handelszaken bij rechtbanken af. De toegang tot de rechter wordt door al deze bezuinigingen beperkt en je kunt je afvragen of we nog in een rechtsstaat leven als burgers hun recht niet meer kunnen halen en krijgen. Interessant om hierbij te vermelden is de expertmeeting die op 4 februari van dit jaar werd gehouden in de Eerste Kamer, ter voorbereiding op het debat over de Staat van de Rechtsstaat. Juridisch experts als voormalig Nationaal Ombudsman Alex Brenninkmeijer, ex-vicepresident

van de Raad van State Herman Tjeenk Willink en oud-president van de Hoge Raad Geert Corstens lieten hun licht schijnen over de staat van de rechtsstaat. Zonder uitzondering waren zij van mening dat het slecht gesteld is met de rechtsstaat en met de toegang tot recht. Zo waarschuwde Brenninkmeijer dat onze democratische rechtsstaat onder druk staat omdat democratie en rechtsstaat niet meer voldoende in balans zijn met elkaar, vooral vanwege het gebrek aan functioneren van onze democratie. Daardoor komt een grondrecht als de toegang tot de rechter in gevaar. Corstens voegde daaraan toe dat je de toegang tot de rechter niet kunt vergelijken met een consumptiegoed als een bankstel dat je wel of niet kunt kopen, want de toegang tot de rechter is geen keuze maar een essentieel onderdeel van onze rechtsstaat.'

RUTTE II HEEFT WEINIG OP MET UITGANGSPUNTEN RECHTSSTAAT

Ruers: 'Op een aantal terreinen zien we dat het kabinet Rutte II weinig op heeft met de uitgangspunten van de democratische rechtsstaat. Zo verdedigt dit kabinet de versperring van de toegang tot het recht, simpelweg met de opmerking dat de regering er geen geld meer voor heeft. Daarnaast is de rechtstreekse werking van de uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens de VVD een doorn in het oog. VVD-Tweede Kamerlid Taverne diende twee jaar geleden al een wetsvoorstel in om de Grondwet zo te veranderen dat het de rechter verboden wordt om de wet aan volkenrechtelijke verdragen te toetsen.

En bij aanvang van het huidige kabinet werd zonder veel ophef de verantwoordelijkheid voor de politie weggehaald bij de minister van Binnenlandse Zaken en toegevoegd aan het ministerie van Justitie. Met als gevolg dat minister Opstelten niet alleen de baas is over de politie, maar ook over het Openbaar Ministerie en justitie. Waarmee de al lang bestaande *checks and balances* op dit terrein verdwenen. Onbegrijpelijk dat de PvdA deze inbreuk op de rechtsstaat voor zoete koek slikte. Naar mijn mening moet deze fout snel hersteld worden.'

› Wat houdt de bezuiniging van dit kabinet op de rechtshulp concreet in?

'In deze kabinetsperiode wordt een kwart van het budget voor de gefinancierde rechtshulp geschrapt. Dat staat gelijk aan 85 miljoen euro. De enige reden die daarvoor door de minister van Veiligheid en Justitie gegeven wordt is geld, zonder verdere motivatie. Voor minister Opstelten staan de bezuinigingen voorop, zelfs als dat betekent dat de rechtstaat moet wijken. Mensen die geen toegang tot de rechter meer hebben, moeten zich volgens hem en staatssecretaris Teeven zelf maar zien te redden.'

› Hoe wordt er vanuit de advocatuur op de voorgenomen bezuinigingen gereageerd?

'De Orde van Advocaten, de beroepsorganisatie van de advocatuur, is een goede spreekbuis voor de laagbetalenden. Volgens Walter Hendriksen, algemeen deken van de Orde van Advocaten, leidt de bezuiniging van

25 procent op de gefinancierde rechtshulp tot een verdere beperking van de toegang tot het recht voor juist degenen die het hard nodig hebben. Hij vreest dat als deze mensen aan het recht onttrokken worden, ze met elkaar op de vuist gaan en het recht van de sterkste gaat gelden. Ook de sociale advocatuur vindt de bezuinigingen verschrikkelijk. De vergoeding die deze beroepsgroep van de overheid krijgt voor het behartigen van de belangen van cliënten met een laag inkomen is volstrekt onvoldoende. Met een bruto inkomen van onder de 40 euro per uur kun je immers geen kantoor meer houden. Steeds meer advocatenkantoren die zich juist inzetten voor mensen aan de onderkant van de samenleving sluiten dan ook hun deuren.'

› Onlangs werd een motie van de SP door een meerderheid in de Eerste Kamer aangenomen om de voorgenomen bezuiniging op de rechtshulp uit te stellen. Betekent uitstel ook afstel?

'Nee, want een deel van de bezuinigingen is al doorgevoerd. Wat nu voorlopig is uitgesteld, is de bezuiniging van 26 miljoen die voor volgend jaar ingepland stond. Voordat deze maatregel ingaat, moet de minister eerst een beleidsdebat voeren met de Eerste Kamer, waarin hij mag uitleggen hoe de toegang tot recht voor mensen met een laag inkomen gewaarborgd blijft, ondanks de enorme bezuinigingen op de gefinancierde rechtshulp. Voorafgaand aan dat beleidsdebat zal eerst een hoorzitting met deskundigen plaatsvinden.'

› Zijn er nog hoopvolle signalen?

'Ja, momenteel loopt er een zaak van gerechtsdeurwaarders tegen de Staat der Nederlanden bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, in Straatsburg. In deze zaak stellen zij dat mensen in Nederland hun recht niet meer kunnen halen door de hoge griffierechten en dat dit in strijd is met artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Als de uitspraak gunstig is, dan gaat er zeker meer gebeuren.'

› Moeten we onze hoop dan op Europa vestigen?

'Ja in dit geval wel. Want je krijgt als Nederlandse burger soms meer bescherming van Europa tegen de

overheid dan vanuit Nederland. Het Europees Hof verwerpt regelmatig Nederlandse wetgeving, als deze in strijd is met het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Dat kan het doen omdat Europese verdragen rechtstreeks van toepassing zijn op het Nederlands recht. Als advocaat heb je dus meer aan Europese wetgeving dan aan Nederlandse. Wil je een zaak voor het Europees Hof laten voorkomen, dan vergt dat wel een lange adem, want dan moet je in de meeste gevallen eerst drie keer in Nederland naar de rechter zijn geweest (rechtbank, gerechtshof en Hoge Raad).'

Wat zou er moeten gebeuren om de toegang tot recht te verbeteren?

'Geen bezuinigingen op gefinancierde rechtshulp, Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht – en de verhoging van de griffierechten moet teruggedraaid worden. De bodem is bereikt en we moeten alles in het werk stellen om de rechtsstaat weer in ere te herstellen. Een noodzakelijke voorwaarde daarbij is dat je je recht kunt halen. Daarnaast pleit ik ervoor om de kosten voor het inschakelen van deskundigen onderdeel te laten uitmaken van het rechtsapparaat. Dat betekent dat die kosten, net zoals voor de rechterlijke macht, door de overheid worden vergoed. Ook zou het eigen risico voor de laagste inkomens, dat nu 193 euro bedraagt, moeten worden afgeschaft en het eigen risico voor de lagere inkomens verlaagd.'

Foto: Bas Stoffelsen CC

Bob Ruers is letselschadeadvocaat met als specialisme asbest en is Eerste Kamerlid voor de SP.

‘IEDEREEN ZOU MET KUNST IN AANRAKING MOETEN KUNNEN KOMEN’

Tekst: Tijmen Lucie

Film- en theaterproducent Marc van Warmerdam is fel tegenstander van de forse bezuinigingen op kunst en cultuur. Volgens hem dreigt ‘veramateurisering’ van de kunstsector.

› **Hoeveel wordt er bezuinigd op kunst en cultuur?**

‘200 miljoen euro door het Rijk en daarnaast ook nog door provincies en gemeenten, hoewel het varieert per gemeente.’

› **Waar komt die bezuinigingsdrift vandaan?**

‘Dat kwam door het gedoogkabinet Rutte I, waarin de PVV, maar ook een deel van de VVD, het liefst alle cultuursubsidies wilde afschaffen. Van de VVD begrijp ik dat niet goed, want vroeger kwam deze partij juist op voor kunst en cultuur, ongeacht de opbrengst. Die houding is vrijwel verdwenen. Nu geldt voor de liberalen slechts: zolang het ons maar niets kost.’

› **Als je kijkt naar de bezuinigingen op kunst en cultuur van de afgelopen jaren waar zijn dan de grootste klappen gevallen?**

‘Bij de podiumkunsten vooral aan de onderkant, dat wil zeggen bij de kleinere theater- en dansgroepen, maar ook bij de kleinere theaters en productiehuisen. Zij hebben hun deuren moeten sluiten. Het bedrag van 200 miljoen stond al van tevoren vast, de argumenten werden erbij bedacht. Maar als je dan zoveel bezuinigt zou ik zeggen, verdeel het gelijk over alle instellingen, groot en klein. Maar dat is niet gebeurd.’

› **Kunt u schetsen wat de gevolgen van deze bezuinigingen zijn voor jong talent?**

‘De toegankelijkheid van het systeem wordt bemoeilijkt, maar ook de doorstroming. Als er aan de onderkant geen nieuwe mensen komen, dan gaat dat ten koste van het geheel. Nu de gevolgen van de bezuinigingen duidelijk worden, stort iedereen zich

op jong talent, waardoor uiteindelijk de oudere, meer ervaren werknemers het veld moeten ruimen. En juist een gezonde mix van jong tot oud is nodig om als organisatie en als sector goed te functioneren.’

› **En wat betekenen deze bezuinigingen voor de toegankelijkheid van kunst?**

‘Gezelschappen kunnen zich steeds minder permitteren met grotere producties het land rond te reizen. Kaartjes worden steeds duurder. Toegangsprijzen kunnen niet nog verder verhoogd worden, wil je kunst toegankelijk houden. Je zou mensen met een kleine beurs kunnen helpen door sommige dagen goedkoper te maken. Twee jaar geleden ben ik het initiatief Voedselbank Cultuur gestart. Onverkochte stoelen in theaters of concertzalen en kaartjes voor musea worden beschikbaar gesteld aan mensen die zijn aangewezen op de Voedselbank. In Amsterdam, maar ook bijvoorbeeld in Haarlem en Meppel wordt hier regelmatig gebruik van gemaakt.’

› **Mensen zijn de laatste jaren minder gaan uitgeven aan kunst en cultuur. Wat betekent dat?**

‘Het is belangrijk dat de gevolgen zichtbaar worden, want iedereen zou met kunst in aanraking moeten kunnen komen. Kunstbeleid moet erop gericht zijn dat kunst er is en dat je er toegang tot hebt. Om een voorbeeld te noemen: twintig jaar geleden is de operette wegens bezuinigingen verdwenen. Datzelfde dreigt nu ook met andere kunstvormen te gebeuren.’

› **U was een van de voortrekkers van de protesten tegen de bezuinigingen. Wat hebben deze acties voor resultaat gehad?**

‘Direct leverden ze niks op. De bezuinigingen zijn niet ongedaan gemaakt. Toch ben ik ervan overtuigd dat als we onze mond hadden gehouden, dat we nog dieper gezonden waren. Nu sprak een aantal

partijen, waaronder de SP, zich duidelijk uit tegen de bezuinigingen. Je ziet ook een licht herstel. Al was het maar dat het huidige kabinet met meer respect over kunst en cultuur spreekt. De 200 miljoen aan bezuinigingen leidt tot verharding en tot een veramateurisering van de sector. De werkgelegenheid neemt steeds verder af. Er wordt voor steeds minder geld gewerkt. De grens van het fatsoenlijke komt in zicht. Straks worden we vrijwilligersorganisaties. Vrijwilligers kunnen een goede aanvulling zijn op een organisatie, maar zonder goed opgeleide professionals zal de kwaliteit achteruit hollen.’

› **Hoe zou u kunst toegankelijker willen maken?**

‘Via het onderwijs zouden kinderen meer kennis kunnen maken met verschillende vormen van kunst, zoals literatuur, muziek en podiumkunsten. Het mes snijdt dan aan twee kanten: kinderen leren van kunst en maken er zelf deel van uit. Ook zou de overheid moeten zorgen voor een goede landelijke spreiding van kunst, zodat zowel in de Randstad als daarbuiten voldoende aanbod is. Voor de kunstsector zelf ligt daar ook een taak. Zo zouden theatergezelschappen een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid moeten voelen voor een goede bespeeling in bijvoorbeeld Drachten, Meppel of Goes.’

Marc van Warmerdam is film- en theaterproducent en directeur van muziektheatergezelschap Orkater.

Foto: ElisabethBelaert ©

VERMEEND HOUDT DE RIJKEN UIT DE WIND

Tekst: Hans van Heijningen

In *Arm & rijk in Nederland* doet PvdA-coryfee Willem Vermeend erg zijn best om de ongelijkheid in Nederland te relativëren. En om diegenen die daar, met goede argumenten, wel een punt van maken weg te zetten als studeer-kamergeleerden en vertegenwoordigers van actiegroepen.

Vermeend was van 1994 tot 2002 achtereenvolgens staatssecretaris van Financiën en minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Tegenwoordig is hij ondernemer en honorair *professor of Economics and Internet Business*. Hij claimt te 'bewijzen' dat het allemaal wel meevault met de ongelijkheid in Nederland. Een voorbeeld van zijn relativering van de cijfers: bijna 30 procent van het totale vermogen is in handen van de 10 procent huishoudens met de hoogste besteedbare inkomens. Dat klinkt toch heel anders dan dat de 10 procent rijkste Nederlanders 61 procent van de totale rijkdom in ons land in handen heeft. Een ander voorbeeld: het feit dat 3 procent van de miljonairshuishoudens beschikt over een vermogen van meer dan 10 miljoen euro is minder schokkend dan het feit dat drie personen in Nederland evenveel bezitten als 8 miljoen andere Nederlanders samen. Vermeend voorspelt dat de ongelijkheid het komende decennium door de globalisering en de technologische ontwikkelingen verder zal toenemen, maar is er niet van overtuigd dat Nederland een ongelijkheidsprobleem heeft. Degenen die het niet met hem eens zijn moeten dat eerst maar eens wetenschappelijk bewijzen, aldus de 'professor'.

Dat Vermeend in zijn boek naar hartenlust knipt en plakt om te bewijzen dat het allemaal wel meevault met de ongelijkheid is één ding, veel ernstiger is dat hij de oudere, hardwerkende Nederlanders met een eigen huis en wat spaargeld op de bank, probeert te mobiliseren om de voorstanders van herverdeling te stoppen. Vermeend richt alle aandacht op de kleine vissen die het

slachtoffer dreigen te worden van nivellering, maar houdt de grote jongens buiten schot.

De huidige vermogensongelijkheid in Nederland moet vooral zo blijven, volgens Vermeend. 'De Nederlandse politiek heeft er doelbewust voor gekozen om het vermogen relatief laag te belasten. Een doordachte keuze waardoor vermogens in Nederland blijven, ondernemerschap gestimuleerd wordt en banen worden geschapen waar de laagste inkomensgroepen

Vermeends poging om Piketty in diskrediet te brengen is niet overtuigend

de vruchten van plukken.'

Als hij consequent was, zou Vermeend zijn stelling dat de armen beter worden van nog rijkere rijken, wetenschappelijk moeten bewijzen. Dat doet hij niet. Sterker nog, hij gaat volledig voorbij aan het wetenschappelijk werk van Piketty, die in *Kapitaal in de 21e eeuw* overtuigend aantoont dat de armen niet beter worden van het feit dat de rijken steeds rijker worden en dat hun enorme rijkdom een sta-in-de-weg is voor een gezonde economische ontwikkeling.

Ondanks het feit dat er wat Vermeend betreft geen probleem is, is hij best bereid om degenen die daar anders over denken van advies te dienen. De topsalarissen en exorbitante beloningspakketten kunnen het beste aangepakt worden door openbaarheid, media-aandacht en consumentenacties. Geen woord echter over deregulering, verzelfstandiging en privatisering van publieke diensten en bedrijven of over de fundamentele oorzaken van de bankencrisis, die bewijzen dat de overheid over buitengewoon belangrijke competenties beschikt om de economie te sturen (in dit geval de verkeerde kant op).

En passant trakteert Vermeend ons ook nog op de strategie om Nederland helemaal klaar te stomen voor de toekomst: belastingverlaging en een kleine compacte overheid, zodat de markt zijn werk kan doen. Een geruststellende boodschap voor de sociaaldemocraten en liberalen die samen in de regering zitten en die de rekening van de crisis consequent neerleggen bij de mensen met een uitkering, de werkende klasse, de middenklasse en de gepensioneerden.

Lang hebben rechtse economen geroepen dat herverdelen geen zoden aan de dijk zet, omdat er maar weinig rijken en zo ontzettend veel 'gewone mensen' zijn. Nu Piketty aantoont dat de rijken der aarde zo rijk zijn dat hun vermogen een gezonde ontwikkeling van het kapitalisme in de weg staat, is het alle hens aan dek voor rechtse economen om zijn boek en de voorstellen die daar logisch uit voortvloeien, in diskrediet te brengen. Vermeend doet dat niet overtuigend en neemt de rijken al te opzichtig in bescherming.

Laat u niets wijs maken; Nederland is een rijk en ontwikkeld land en de kwaliteit van het bestaan van een grote meerderheid van mensen wordt nog beter als we de lasten en lusten iets eerlijker verdelen. Er is genoeg voor iedereen, behalve als het aan Vermeend ligt.

Willem Vermeend
Arm & Rijk in Nederland
Uitgeverij Carrera (2014)

SCHULDEN ONTWIKKELINGSLANDEN

EEN PROBLEEM WAAR WE IN NEDERLAND NIET MEER OVER PRATEN

Tekst: Hans van Heijningen Foto: Archief Wiert Wiertsema

De afgelopen decennia besteedden de media in Nederland de nodige aandacht aan de schuldenproblematiek van ontwikkelingslanden, maar de laatste jaren is het hier geen thema meer. Wiert Wiertsema, senior beleidsmedewerker bij Both ENDS, legt uit waarom dat onterecht is.

› **Is het schuldenvraagstuk voor een belangrijk deel opgelost of zijn daar andere, grotere problemen voor in de plaats gekomen?**

‘Het schuldenprobleem is helemaal niet van de agenda verdwenen hoor. Dat is alleen in Nederland zo.’

› **Hoe komt dat dan?**

‘Zo’n tien jaar geleden zijn een aantal grotere vorderingen van rijke landen op ontwikkelingslanden gedeeltelijk of soms ook helemaal kwijtgescholden. De oorzaken van dat soort schulden zijn evenwel nooit goed onderzocht. Internationale inspanningen om tot een eerlijker verdeling van verantwoordelijkheden tussen schuldeisers en schuldenlanden te komen zijn door rijke landen doelbewust gedwarsboemd. De meeste Nederlandse ontwikkelingsorganisaties hebben hier geen aandacht meer voor.’

› **Welke landen gaan het zwaarst gebukt onder schulden?**

Wiert Wiertsema is medeoprichter van de ontwikkelings- en milieuorganisatie Both ENDS en houdt zich al lange tijd bezig met de schuldenproblematiek van ontwikkelingslanden.

‘Veel Caribische landen zuchten onder een loodzware schuldenlast. De schulden uit de eurozone hebben voor enorme ophef gezorgd, zoals je weet. Opvallend is dat de crediteuren van die euroschulden – lees de Noord-Europese banken – daarbij goeddeels buiten schot zijn gebleven. Sterker nog, zij krijgen hun geld dubbel en dwars terug, terwijl de belastingbetaler voor de schade opdraait. Voor veel ontwikkelingslanden gaat hetzelfde op.’

› **Ik neem aan dat er ook nogal wat Afrikaanse landen zijn die het niet lukt de overheidsbegroting sluitend te krijgen?**

‘Dat klopt, bij veel Afrikaanse landen gaat een groot deel van de uitgaven op aan de betaling van rente en aflossingen, zodat er weinig overblijft voor eigen ontwikkelingsinspanningen. Een recent voorbeeld van een land in problemen is Ghana. Tot voor kort ontwikkelde vooral de private sector zich daar voorbeeldig. Maar nu ziet Ghana zich genoodzaakt om met hangende pootjes bij het IMF aan te kloppen. Ongetwijfeld zal het land gedwongen worden tot flinke bezuinigingen op publieke uitgaven en tot verdere privatiseringen.’

› **Welke oplossingen zijn er?**

‘In alle probleemgevallen zou er allereerst een openbaar onderzoek naar de schulden gedaan moeten worden, zodat duidelijk is hoe ze zijn ontstaan en wie welke verantwoordelijkheid draagt. Vervolgens zou er een onafhankelijke internationale rechtbank moeten bepalen hoe de lasten van een schuldenkwijtschelding verdeeld moeten worden.’

› **Waarom gebeurt dit niet?**

‘Het ontbreekt daarvoor internationaal aan politieke wil. Daardoor kan een land als Argentinië door een paar hedgefondsen – aasgieren die waardelose leningen opkopen in de hoop dat ze daar geld uit kunnen slaan – en een hoogbejaarde conservatieve rechter in de VS opnieuw tot een ‘faillissement’ gedwongen worden.

Zodoende leeft het hele internationale kredietwezen op dit moment in onzekerheid. Als een rechter nu besluit de belangen van een kapitaalcrachtige minderheid te bedienen door de spelregels te veranderen, is dat desastreus voor landen die geleend hebben en tot voor kort niet failliet konden gaan.’

› **Hoe staat het met inspanningen om dit soort zaken in goede banen te leiden?**

‘Begin september heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties een resolutie aangenomen die uitsprekt dat men internationaal tot een eerlijk en wettelijk bindend soort bankroetregeling voor landen moet zien te komen. Maar de uitvoering van deze resolutie is niet eenvoudig. Het IMF en de Wereldbank met hun Schuldenhoudbaarheidsraamwerk (DSF) zijn nog steeds oppermachtig. Zij bepalen – met steun van de rijke, westerse landen – welk land hoeveel mag lenen.’

› **Hoe doet de Nederlandse regering het wat betreft de schuldenproblematiek?**

‘Nederland blijft doorgaan met fondsen uit het budget voor ontwikkelingssamenwerking te halen wanneer overheden van ontwikkelingslanden niet voldoen aan hun financiële verplichtingen ten aanzien van Nederlandse bedrijven. Dat is een rare situatie, omdat de Nederlandse staat gewoon premies van Nederlandse exporteurs int, waarmee de risico’s voor zowel bedrijven als de Nederlandse overheid zijn afgedekt. Daar komt nog bij dat dit soort kwijtscheldingen door Nederland altijd op de nominale waarde worden afgeboekt, wat vaak een veelvoud is van de feitelijke marktwaarde van dit soort exportkrediet schulden. Al met al raken schulden nog steeds het hart van de politieke verhoudingen binnen de internationale financiële wereld. Het is dan ook volstrekt onterecht dat hier in Nederland nauwelijks aandacht voor is.’

HOUD DE DURE EXTERNEN IN DE GATEN!

Tekst: Ronald van Raak

Sommige overheden huren weer meer dure externen in, blijkt uit onderzoek van het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Volgens Ronald van Raak is de Roemer-norm nog steeds de juiste norm.

In 2010 nam de Tweede Kamer, op initiatief van de SP, een motie aan die ministeries verplichtte om fors te bezuinigen op de inhuur van dure externe medewerkers. De Roemer-norm stelt dat ministeries niet meer dan 10 procent van hun totale personeelskosten mogen uitgeven aan externen. Sindsdien hebben de meeste ministeries fors bezuinigd op externen. Alleen Binnenlandse Zaken en Infrastructuur en Milieu houden zich niet aan deze norm en besteden meer dan 18 procent aan dure externen. De rest zit nu onder de 10 procent.

GEMEENTEN EN PROVINCIES

Een norm die goed genoeg is voor het Rijk, is ook goed genoeg voor de andere overheden. Uit recent onderzoek van het Wetenschappelijk Bureau blijkt echter dat veel provincies en

gemeenten nog steeds boven de 10 procent zitten (zie tabel). Ook blijkt dat de verschillen tussen provincies en gemeenten groot zijn. Zo gaf de provincie Noord-Holland in 2013 33,8% van alle personeelskosten aan externen uit, terwijl de provincie Zeeland hier niet meer dan 7,4% aan spendeerde. Gezamenlijk besteedden de provincies 17% van hun personeelskosten aan de inhuur van dure externen. De SP wil daarom dat de Roemer-norm ook aan provincies wordt opgelegd. Daarmee zou je op jaarbasis zo'n 68 miljoen euro kunnen besparen.

ONJUISTE ARGUMENTEN

Een veelgehoord argument is dat overheden dure externen moeten inhuren omdat ze anders geen goede mensen kunnen krijgen. Het is juist heel slecht als overheden afhankelijk zijn van externen. Die kosten niet alleen veel geld, maar nemen ook veel kennis en netwerken mee en maken overheden afhankelijk van consultants en adviseurs. Overheden moeten zelf mensen opleiden en verantwoordelijkheid nemen.

DURE EXTERNEN

Ook in gemeenten die hier niet zijn genoemd, wordt veel geld uitgegeven aan externen. SP-fracties of afdelingen kunnen eenvoudig de cijfers voor inhuur van externen opvragen. Gemeenten zullen mogelijk meer geld uitgeven aan externen in verband met de overheveling van taken op het gebied van langdurige zorg, jeugdzorg en re-integratie. Uit een enquête van Nieuwsuur bleek dat tweederde van de 166 gemeenten die de enquête hadden ingevuld in 2013 en 2014 gezamenlijk zeker 25 miljoen euro uitgeeft aan het inhuren van extern advies.¹

CIJFERS

Cijfers zeggen niet alles. Consultants en adviseurs zijn er ook goed in om cijfers te manipuleren. Een belangrijke reden dat de provincie Flevoland relatief goed scoort is omdat externen worden weggeschreven op de kosten van projecten, in plaats van de kosten van externen.

¹ nieuwsuur.nl/onderwerp/695235-extern-advies-kost-gemeenten-miljoenen.html

INHUUR EXTERNEN DOOR PROVINCIES EN GROTE STEDEN IN 2013

Provincie/stad	euro inhuur per fte	tot. personeelskosten	kosten vast miljoen euro	fte vast	inhuur in miljoen euro	kosten per fte vast	% inhuur van totale kosten	% inhuur 2011	% inhuur 2008
Groningen	9057	66,9	59,6	806	7,3	73945	10,9	11,7	17,6
Friesland	28378	76,6	55,6	740	21	75135	27,4	22,0	19,8
Drenthe	10853	41	35,4	516	5,6	68605	13,7	10,5	onbekend
Overijssel	5838	60,2	55,6	788	4,6	63855	7,6	14,8	11,0
Gelderland	18126	103,6	83,1	1131	20,5	73475	19,8	18,8	33,3
Utrecht	14569	68,6	58,3	707	10,3	82461	15,0	18,6	22,1
Noord-Holland	38535	124,48	82,4	1092	42,08	75458	33,8	32,9	31,9
Zuid-Holland	8475	134,6	120,1	1711	14,5	70193	10,8	15,0	31,6
Zeeland	5234	38	35,2	535	2,8	65794	7,4	8,9	10,8
Flevoland	7532	38,3	35,4	385	2,9	91948	7,6	3,5	9,6
Noord-Brabant	14057	103,7	87,9	1124	15,8	78203	15,2	14,5	22,2
Limburg	13246	77,5	66,4	838	11,1	79236	14,3	14,8	13,8
Totaal provincies	15278	933,48	775,0	10373	158,48	74859	17,0	16,8	22,8
Amsterdam excl. Dgm	10817	694	604,0	8320	90	72596	13,0	9,8	15,4
Rotterdam excl. Dgm	2738	710,6	678,8	11616	31,8	58437	4,5	6,9	20,6
Den Haag	12895	492,3	409,1	6452	83,2	63407	16,9	11,0	21,7
Utrecht	14659	314	258,5	3786	55,5	68278	17,7	16,2	32,3
Totaal grote 4	8633	2210,9	1950,4	30174	260,5	65679	11,8	10,0	21,3

NEDERLAND NEUTRAAL, MAAR BETROKKEN TIJDENS EERSTE WERELDOORLOG

Tekst en foto: Max van den Berg

Op veel plaatsen wordt dit jaar de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) herdacht. Hoewel Nederland neutraal bleef ging deze oorlog zeker niet onopgemerkt aan ons land voorbij, zo laat Max van den Berg zien.

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd Nederland geconfronteerd met twee massale bewegingen. Op 30 juli 1914 werden door de Algemene Mobilisatie 200.000 mannen onder de wapenen geroepen. Daar was ruimtelijk niet op gerekend en de dienstplichtigen werden behalve in kazernes ondergebracht in lege fabrieken, pakhuizen, schuren en hoozolders. Vele onderkomens waren ver onder de maat. Getekend door kou en matige kleding veranderde de dienstplicht in een troosteloze tijdsbesteding. De soldaten kregen in september 1914 tachtig gulden soldij, genoeg om de diensttijd door te komen tot de demobilisatie. Met kerst zou de oorlog afgelopen zijn. Dat was de gangbare opvatting in heel Europa.

In diezelfde tijd kwamen een miljoen Belgen ons land binnen. Waarom? Het Duitse leger had verschrikkelijke oorlogsmisdaden gepleegd. Meer dan drieduizend burgers, onder wie zowel mannen als vrouwen, werden in zeven Belgische 'martelaarssteden' standrechtelijk geëxecuteerd. Er brak paniek uit. Zeeland, Brabant en Limburg werden overstroomd door uitgeputte vluchtelingen die per trein, auto, lopend, of met kruiwagens de grens overstaken. Ze werden liefderijk ontvangen door de katholieke kerk en de bevolking. Geen spoor van vreemdelingenhaat. Alleen wat kritiek op Belgische boeren en arbeiders, die op zondag in hun werkkleding naar de kerk gingen. Na enige maanden leidde het onderbrengen van al deze vluchtelingen toch tot opkomende irritatie. Maar voor het tot uitbarstingen kwam, keerden negenhonderd-

duizend Belgen alweer terug naar Vlaanderen. Ruim honderdduizend Belgen bleven achter.

Ondertussen passeerden veel smokkelaars onze grens. Duitse, Belgische en Franse deserteurs weken uit naar ons neutrale land. Om aan dit illegale grensverkeer een einde te maken, bouwden de Duitsers van de Noordzeekust tot Vaals een 180 kilometer lange, dubbele haag van hoogspanningsdraden. Naar schatting drieduizend Vlamingen en Nederlanders zijn door deze draden geëlektrocuteerd.

In Brabant, Zeeland, Limburg, Oost-Gelderland en de steden aan de Noordzee, kondigde de regering de staat van beleg af en ging de macht over op lokale militaire commandanten. Burgerlijke rechten werden ingeperkt, gekozen gemeenteraden gepasseerd en post gecontroleerd. De politie was aanwezig bij elke bijeenkomst. Volksliederen van oorlogvoerende landen mochten niet worden gespeeld. Theaters, maar ook orgeldraaiers werden daarop aangesproken. De regering deed alles om de strikte neutraliteit te handhaven.

Toch vielen er Engelse bommen op Zierikzee, Sluis, Goes, Cadzand en Sas van Gent. Vergissingen? Navigatiefouten? Ondanks de vondst van Engelse bomscherven ontkende Londen elke betrokkenheid en wees de Duitsers als daders aan. Pas in 1922 erkende Londen schuld en werd een vergoeding overgemaakt.

HONGER, WERKLOOSHEID EN OORLOGSWINSTEN

De Engelse zeeblokkade moest verhinderen dat goederen via Nederland in Duitse handen vielen. Dat leidde al snel tot een graantekort. De regering nam meelvoorraden in beslag, kondigde een verbod op wittebrood af en introduceerde het bruine regeringsbrood. Gerst mocht, onder protest van boeren, niet meer als veevoer worden gebruikt. In 1915 werd voedseldistributie ingevoerd en

kort daarop kwamen centrale gaarkeukens tot stand. Alleen Amsterdam telde er al veertig! De kolenschaarste dwong tot inkoop van Duitse steenkool, te betalen met aardappelen. De aardappel, volksvoedsel bij uitstek, werd schaars. De woningbouwproductie daalde van drieëntwintigduizend huizen in 1913 tot zesduizend in 1917. Dit verergerde de erbarmelijke woningsituatie in de negentiende-eeuwse wijken van de grote steden en wakkerde de werkloosheid aan. Terwijl armoede en honger onder de stedelijke bevolking toenamen, groeide het aantal miljonairs – een groei die hoofdzakelijk tot stand kwam door oorlogswinsten in het legale circuit en de zwarte handel.

Een van deze oorlogswinstmakers was de ACF, de Amsterdamse Cocaïne Fabriek. Tijdens de oorlog werd cocaïne geleverd aan alle oorlogvoerende landen, als pijnstillend medicijn voor gewonde militairen. Amsterdam werd marktleider in de cocaïnehandel. Engeland verwerkte de cocaïne in het drankje Tabloid. Het zou een dappere opmars bevorderen, zo vermeldde het etiket. Toen in 1918 de oorlog eindigde, waren miljoenen soldaten aan de cocaïne verslaafd en vormden zij een dankbare afzet voor de ACF. Pas in 1927 kwam aan deze schandelijke zaak een einde en werd de vrije verkoop van cocaïne verboden.

Neutraal Nederland trok als een magneet deserteurs en gevluchte krijgsgevangenen uit alle oorlogvoerende landen aan. Ruim tienduizend militairen werden geïnterneerd. De Engelsen zaten in Groningen en Belgische soldaten verbleven in Gaasterland, op de Veluwe en in Zeist. Wegens slechte omstandigheden brak in Zeist een opstand uit. De Nederlandse bewakers grepen hard in, met acht doden en vele gewonden tot gevolg. Duitsers werden in Bergen opgesloten; daar was de situatie zo erg dat vanwege de honger ratten werden opgegeten. De meeste problemen leverden de Russische geïnterneerden

Het Belgenmonument in Amersfoort. Een dankbetuiging aan de Nederlanders, die een miljoen Vlaamse en Waalse vluchtelingen liefdevol onderdak verleenden. In Nederland staan ruim duizend gedenktekens van de Eerste Wereldoorlog: monumenten, plaquettes en grafstenen.

in Rotterdam op. Dronkenschap en buitensporig lawaai deden de regering besluiten om de voornaamste herrieschoppers op een schip in te sluiten.

In 1917 kondigde Duitsland de onbepaalde duikbootoorlog aan en die kostte nogal wat Nederlandse vrachtschepen. De voedselsituatie werd er niet beter op. In februari 1917 was er in Amsterdam geen aardappel meer te krijgen. In juli 1917 brak in de hoofdstad een opstand uit. Vanuit arbeidersbuurten trokken mannen en vrouwen op om pakhuizen, schepen en winkels met voedsel te plunderen. De politie schoot met scherp. Gevolg: 9 doden en 114 gewonden.

In al deze turbulente jaren bewaakte de Nederlandse regering angstvallig haar neutraliteitspolitiek. Dat viel niet mee, want de Minister van oorlog Bosboom was uitgesproken pro-Engels en stelde voor de Britse troepen doorgang te verlenen in een opmars naar België. De legeropperbevelhebber generaal Snijders was uitgesproken pro-Duits en had de steun van de koningin en veel legerofficieren. In 1918 wilde generaal Snijders samen met de Duitse keizer het laatste grote offensief ingaan. Maar het kabinet wees alle voorstellen beslist van de hand en handhaafde, ondanks de voortdurende spanningen, het strikte neutrale beleid.

HET CHAOTISCHE JAAR 1918

In het jaar 1918 werd het uitgeputte Europa getroffen door een scala aan chaotische gebeurtenissen. Aan het westfront gingen de dodelijk vermoeide legers hun laatste massale veldslag tegemoet. In de loopgraven ontwikkelde zich een milde griep, die zich aan het eind van dat jaar tot een wereldwijde dodelijke epidemie ontwikkelde. De revolutiegedachten begonnen zich in Duitsland en Hongarije uit te breiden. Oproerige incidenten en hongerteisterden het continent. Dat alles liet Nederland niet onberoerd. Op 25 oktober gingen de soldaten in Harskamp muiten. Na vier jaar verveling en slechte voorzieningen was het geduld op, men weigerde de officieren te gehoorzamen. Gelijksoortige woelingen deden zich voor bij de marine in Den Helder en in andere kazernes. Op 10 november, om zes uur in de ochtend, meldde de Duitse Keizer Wilhelm II zich bij Eijsden aan de Nederlandse grens. Hij was gevlucht uit het hoofdkwartier in Spa en vroeg om asiel. Op weg naar zijn voorlopige onderkomen in Amerongen werd hij overal uitgefloten en moest de keizer worden beschermd. Tezelfdertijd riep Troelstra in Rotterdam de revolutie uit, wat een storm in een glas water bleek te zijn. Massale stakingen en demonstraties gingen onverminderd door. Een opmars van drieduizend arbeiders in Amsterdam richting Oranjekazerne eindigde in een

schietpartij met vijf doden en achttien gewonden. De griepepidemie begon ook in ons land uit te waaiëren. Er zouden uiteindelijk zestigduizend slachtoffers vallen. Wereldwijd kwamen tussen de 50 en 100 miljoen mensen om, tienmaal meer dan de oorlogsdoden. De ziekte werd Spaanse griep genoemd, omdat dit land neutraal was en geen zware censuur kende, waardoor Spanje de ziekte als eerste bekend kon maken. De oorzaak van de Spaanse griep is nooit achterhaald.

In november werd de pro-Duitse generaal Snijders tegen de wil van de koningin ontslagen. Het Duitse leger was ingestort, er werd een wapenstilstand gesloten en de Duitse troepen kregen toestemming om dwars door Limburg naar huis te rijden, mits ze hun wapens inleverden. Bij Weert ontplofte een munitietrein met als gevolg honderden doden en gewonden, die met spoed tot ver in de omtrek in ziekenhuizen moesten worden opgenomen. De oorlog was afgelopen, de vredesonderhandelingen in Versailles gingen van start en werden gevolgd door het verdrag der grenzen. Het werd nog even spannend. België, dat de Duitse keizer wilde vervolgen wegens oorlogsmisdaden, was kwaad op Nederland, dat goed aan de oorlog verdiende en de Keizer onderdak verleende. Het eiste Zeeuws-Vlaanderen en Limburg op. Het ontwerp voor een kanaal Duisburg-Antwerpen, dwars door Limburg, lag al op de tekentafel. Maar de geallieerden voelden niets voor een vernedering van Nederland. Ze waren bang dat het land dan op termijn in handen van Duitsland zou vallen. Een positief effect was wel dat onder druk van de revolutionaire woelingen in Europa en Nederland de Nederlandse regering in sneltreinvaart alle mogelijke sociale wetgeving tot stand bracht, zoals het algemeen kiesrecht, de achturige werkdag, de Invaliditeitswet en de ziektewet.

Max van den Berg is SP-lid en medeoprichter van het Verzetsmuseum in Amsterdam. Daarnaast is hij redacteur van het contactblad van de Stichting 1940-1945.

'IN ONS STRAATJE' TWEEDLING VS IS EEN FEIT

Tekst: Tijmen Lucie

In *The Price of inequality* uit 2012 prikt econoom Joseph Stiglitz op overtuigende wijze de illusie door van de VS als land van de onbegrensde mogelijkheden. Hij laat zien hoe de rijkste 1% steeds rijker wordt, ten koste van de rest. Stiglitz waarschuwt voor de desastreuze gevolgen van de toenemende ongelijkheid.

Aan de hand van tal van studies en cijfers laat Joseph Stiglitz, winnaar van de Nobelprijs voor de Economie, zien dat de sociaaleconomische ongelijkheid in de VS sinds de jaren zeventig enorm is toegenomen. Als gevolg van ruim dertig jaar neoliberal beleid van deregulering, privatisering en liberalisering is de sociale mobiliteit afgenomen en zijn de verschillen in inkomens fors toegenomen. Vooral de allerrijksten zijn nog rijker geworden, terwijl de middenklasse en de armen flink hebben moeten inleveren. Vijftien procent van de Amerikanen leeft inmiddels onder de armoedegrens. Hoewel het bruto nationaal product bijna verdubbeld is sinds de jaren zeventig, zijn de meeste Amerikanen er nauwelijks op vooruit gegaan.

RIJKSTE 1%

Volgens Stiglitz is de toegenomen welvaart voornamelijk bij de rijkste 1 procent terechtgekomen. Onder anderen topbestuurders, bankiers en advocaten hebben in de afgelopen drie decennia een enorme machtspositie verworven in het economische en politieke systeem en eigenen zich een steeds groter deel van de economische koek toe. Het inkomen van de rijkste 10 procent bedraagt 226 keer het gemiddelde inkomen van de overige 90 procent. De rijkste 1 procent bezit ruim een derde van het totale vermogen.

ONE DOLLAR, ONE VOTE

Deze ongelijkheid is volgens Stiglitz het resultaat van een politiek proces, niet van abstracte marktkrachten. In de VS is een disfunctioneel politiek systeem ontstaan door een te innige band tussen de zakelijke en politieke elite. Bedrijven mogen in de VS onbeperkt bijdragen aan verkiezingscampagnes en in Washington stikt het van de lobbyisten die wetgeving proberen te beïnvloeden in het voordeel van hun cliënten. De gewone burger heeft deze mogelijkheden niet, waardoor zijn belangen veel minder goed vertegenwoordigd worden dan die van de *moneyed interests*, zoals Stiglitz ze noemt. Volgens hem is geen sprake meer van *one man, one vote*, maar van *one dollar, one vote*.

ONTWRICHTING SAMENLEVING

Stiglitz waarschuwt dat grote sociaal-economische ongelijkheid kan leiden tot een ontwrichting van de samenleving. Zo kan een grote mate van ongelijkheid leiden tot spanningen tussen burgers, massale verstoringen in de economie, afnemende sociaal-economische kansen en politieke participatie, toename van de criminaliteit en verkorting van de levensduur. De ongelijkheid in de VS heeft nu al tot gevolg dat miljoenen armen, daklozen en werklozen er psychisch en lichamelijk slecht aan toe zijn. En deze groep is groeiende.

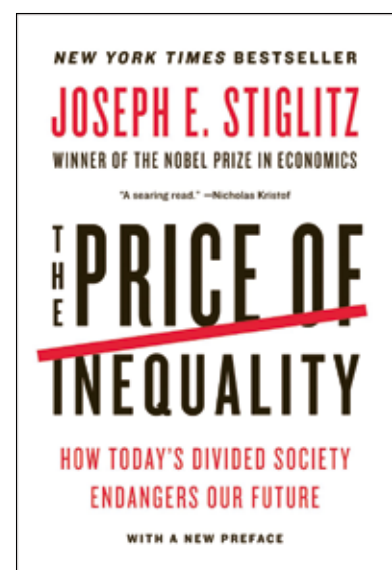
REGULERENDE OVERHEID

Wat er volgens Stiglitz moet gebeuren is dat de overheid weer regulerend optreedt, zoals tijdens de *New Deal* in de jaren dertig. Toen was de ongelijkheid minder groot en groeide de economie snel. Maatregelen die hij voorstelt zijn erop gericht om de rijkdom en macht van de rijken te beperken, onder meer door de belastingen op topinkomens aanzienlijk te verhogen. Dat geld kan dan vervolgens gebruikt worden voor het stimuleren van de economie en voor investeringen in onderwijs, gezondheidszorg en sociale zekerheid. Stiglitz wijst de rijken erop dat zij wel moeten

meewerken, want doen zij dit niet dan spat de economie uit elkaar. Meer gelijkheid is uiteindelijk goed voor iedereen.

NIET ALLEEN IN DE VS

Hoewel Stiglitz vooral ingaat op de toenemende inkomensongelijkheid in de VS, zien we ook in Europa ontwikkelingen die zorgen baren. Zo nemen ook in Duitsland en Zweden de verschillen toe. In Nederland lijkt de inkomensongelijkheid in internationaal vergelijkend perspectief weliswaar relatief klein, maar de vermogensongelijkheid is dat niet en de verschillen tussen de hoogste en laagste inkomensgroep zijn eveneens groot. Ook in Nederland zijn deze verschillen ontstaan door politieke beslissingen, die vooral de belangen van de rijken dienen.

Joseph E. Stiglitz

The price of inequality: How today's divided society endangers our future

Uitgeverij W.W. Norton & Company